

DOSYA/DERLEME**YOKSULLUĞUN KÜRESELLEŞMESİ Mİ?
KÜRESELLEŞMENİN YOKSULLUĞU MU?**

Fikret ŞENSES*

1) Giriş

"Dünyadaki ülkelerin dörtte birini oluşturan en yoksul 48 ülkenin Gayri Safi Milli Hasıla'sı dünyanın en zengin üç bireyinin toplam servetinden daha azdır."

"Bir milyara yakın insan 21. yüzyıla kitap okuma ve isimlerini yazabilme olanağından yoksun olarak girdi."

"Dünyadaki çocukların tamamının 2000 yılında okula gidebilmesi hedefininin gerçekleşebilmesi için silahlanmaya bir yılda harcanan paranın %1'inden daha azına gereksinim duyulduğu halde bu hedef gerçekleşmedi."

"Gelişmekte olan ülkeler aldıkları her bir dolar dış yardım için 11 dolar dış borç ödüyor."

"Sadece birkaç yüz milyoner dünyadaki en yoksul 2.5 milyar insanın toplam serveti kadar servete sahiptir."

Yukarıdaki alıntılar¹ dünyadaki yoksulluğun ve eşitsizliğin ulaştığı boyutları çok çarpıcı bir biçimde gösterirken yoksulluğun boyutlarını en ince ayrıntısına kadar ölçme gayretlerini de âdeta boşa çıkarmaktadır. Bu alıntılar aynı zamanda, yoksulluğun neden insanlığın karşı karşıya kaldığı en temel sorunlardan birisi olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Bu yazı, çok yönlü ve çetrefilli bir konu olan yoksulluk etrafında son yıllarda gelişen tartışmaların en çarpıcı kimi unsurlarına birkaç temel soru çerçevesinde kısaca değinmeyi amaçlamaktadır. Yoksul kimdir ve nasıl belirlenir? Son yıllarda yoksulluk konusuna karşı artan ilginin temel neden ve kaynakları nelerdir? Bu ilgi artışında başat bir rol oynayan uluslararası kuruluşların yoksullukla mücadele yaklaşımı bu soruna köklü bir çözüm getirebilir mi? Küreselleşme ve yoksulluk arasında nasıl bir ilişki vardır? Etkili bir yoksullukla mücadele stratejisinin temel unsurları neler olmalıdır?

2) Kimi Temel Sorular: Kısa Yanıtlar

Tanımı, Temel Eğilimler ve Nedenler: Yoksulluk çok boyutlu bir kavramdır. Çeşitli boyutları arasında en önemlilerinin tanım-ölçüm, yoksulluğa yol açan temel nedenler ve yoksullukla mücadele için alınması gereken önlemler olduğu ve bunların da birbiriyle yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Örneğin, yoksulluğun önlenmesine yönelik politikalar yoksulluk tanımıyla ve nedenleri açısından yoksulluğun hangi unsurlarla ilişkilendirilmiş olmasıyla yakından bağlantılıdır. Yoksulluk, içinde yaşanılan sosyal bağlamla yakından ilişkili olduğu için bir ülkeden bir ülkeye, aynı ülke içinde bir dönemden bir başka döneme ve hatta bir yerleşim yerinden bir başka yerleşim yerine göre değişiklik gösterebilen bir olgudur. Bu nedenle, yoksulluk düzeyini ve ona ilişkin diğer unsurları bir yerle bir başka yer arasında kıyaslamak ve zaman içindeki değişiklikleri gözleyebilmek oldukça güçtür.

* Prof. Dr., ODTÜ İktisat Bölümü.

Üstelik yoksulluğun derecesini ve sürekli mi geçici mi olduğunu belirleyebilmek ek güçlükler yaratmaktadır. Bu güçlükler, kıyaslamaların uluslararası düzeyde yapıldığı durumlarda kuşkusuz daha da artmaktadır.

Yoksulluğun tanımlanmasında ve buna bağlı olarak ölçümünde birkaç temel yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, temelleri 20.yüzyılın başlarına kadar uzanan, başta gıda olmak üzere temel ihtiyaçların asgari düzeyde karşılanabilmesi için gerekli gelir/tüketim esasına dayalı yoksulluk yaklaşımıdır. İkincisi, son on, onbeş yılda önem kazanan ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı çerçevesinde geliştirilen kişi başına gelir yanında çeşitli sağlık ve eğitim göstergeleri esasına dayalı insani gelişme yaklaşımıdır. Üçüncüsü ise, yoksulların kendi yaşam koşullarını değerlendirmelerini ve onların önemsedikleri toplumdaki dışlanmışlık, siyasal güç eksikliği ve gelir dalgalanmaları gibi risk unsurlarını esas alan katılımcı yoksulluk yaklaşımıdır.² Bunlardan birincisi, ölçüme en elverişlisi, üçüncüsü ise en kapsamlı tanım olmakla birlikte öznel unsurlar içerdiği için nicelleştirmeye en az elverişli olanıdır.

Bu yaklaşımların birincisinde, Dünya Bankası, günde bir dolarlık yoksulluk çizgisi esasına göre, dünyadaki yoksul insan sayısının 1990'lı yıllar boyunca 1.2 milyar düzeyinde sabit kaldığını hesaplamaktadır.³ Öte yandan, yoksulluk çizgisinin küçük bir miktar yükseltilmesi sonucunda ve/veya hesaplamaların ikinci ve üçüncü kıstasları da içerecek biçimde yapılması durumunda bu sayının önemli ölçüde artması beklenebilir. Dünya Bankası verilerine göre, yoksulluk çizgisi günde bir dolardan iki dolara çıkarıldığında yoksulluk oranı, örneğin Endonezya'da %15.2'den % 66.1'e, Türkiye'de ise % 2.4'ten % 18.0'a sıçramaktadır.⁴ Bizzat Dünya Bankası Başkanı'nın belirlemelerine göre de, 1998 yılında dünyada 1.3 milyar insanın günde bir dolardan, 3 milyar insanın ise günde 2 dolardan az bir gelire sahip olduğu, 1.3 milyar insanın temiz suya, 3 milyar insanın sağlıklı korumaya, 2 milyar insanın ise elektriğe erişiminin henüz sağlanamamış olduğu anlaşılmaktadır.⁵

Yoksullukla mücadele açısından da bu bağlamda çeşitli güçlükler bulunmaktadır. Yoksulluğun gıda, giyim, barınma, sağlık ve eğitim gibi temel gereksinimlerin karşılanmasına olanak sağlayacak gelir düzeyine ulaşamama olarak tanımlanması durumunda alınması gereken önlemler, yoksulluğun, bunların da ötesinde toplumdaki dışlanmışlık, siyasal haklardan mahrumiyet ve ekonomik kriz, doğal felaketler gibi dış şoklar karşısında, korunmasızlık ve sosyal dışlanmışlık duygusunun sosyal birlikteliği tehdit edecek boyutlara vararak yaygınlaşması gibi unsurları içerecek biçimde tanımlandığı durumlara kıyasla yetersiz kalacağı açıktır.⁶ Bunun gibi, geçici yoksullukla mücadeleyle kronik yoksullukla mücadelenin değişik biçimler alması kaçınılmazdır. Yoksullukla mücadele önlemlerinin, yoksulların kırsal veya kentsel alanlarda yoğunlaşması ve yoksulluk profili içinde kadın ve çocukların önemli bir yer tutması gibi unsurlara bağlı olarak da çeşitlilik göstermesi beklenebilir.

Yoksulluğun ulaştığı boyutlara ilişkin bilgiler kullanılan ölçüm yöntemine koşut olarak da önemli farklılıklar gösterebilmektedir. Bununla birlikte yoksulluğun Güney Asya ülkeleriyle Latin Amerika ve Güney Sahra ülkeleri üzerinde yoğunlaştığı, son on yılda bunlara eski sosyalist ülkelerin de eklendiği konusunda görüşbirliği sağlanmış görünmektedir. Dünyadaki yoksulların yarısından fazlasının en büyük nüfusa sahip iki ülke konumundaki Hindistan ve Çin'de yaşadığı bilinmektedir. Öte yandan, genel yoksulluk düzeyinin çok yüksek olmadığı birçok ülkenin belirli bölge ve yerleşim yerlerinde de yoksulluğun önemli boyutlara ulaştığı görülmektedir. Örneğin, kimi sanayileşmiş ülkelerde tek ebeveynli ailelerin, göçmen işçilerin ve belirli etnik grupların devlet yardımlarına karşın derin bir yoksulluk içinde yaşadıkları gözlenmektedir.⁷

Yoksulluğa yol açan nedenler gerek mekân gerekse zaman içinde farklılıklar göstermekle birlikte yapılan değerlendirmelerde servet dağılımı ve buna bağlı olarak gelir dağılımının eşitlik derecesi, nüfus baskısı ve hanehalkının büyüklüğü, bileşimi ve hanehalkı içindeki bireylerin yaş ve eğitim durumları gibi demografik etmenler, üretim yapısı, işgücü piyasasının özellikleri ve istihdam ve ücrete ilişkin konum, ekonomik kriz, doğal felaketler gibi dış şoklar, neoliberal yapısal uyum programları ve kamu harcamalarının miktar ve bileşimi gibi unsurların ön plana çıktığı görülmektedir.⁸

İlgi Artışının Nedenleri ve Uluslararası Kuruluşlar:

Yoksulluk konusunun uzun sayılabilecek bir aradan sonra 1980'li yılların sonlarında uluslararası gündemde yeniden ön sıralara tırmanmaya başlaması neoliberal politikaların özellikle sosyoekonomik alanda tökezlemeye başlamasıyla özdeşleştirilebilir. Bunun gibi, başta Dünya Bankası olmak üzere uluslararası kuruluşların bu tırmanışta önemli bir rol oynamaları da bir raslantı değildir. 1990'lı yıllar boyunca birçok ülkede yaşanan kısa dönem krizlerin de etkisiyle ağırlaşan bölüşüm sorunlarına bu kuruluşların yanıtı neoliberal yaklaşımın temel felsefe ve yaklaşımlarından ödün vermeksizin neoliberal modele yöneltilen eleştirileri biraz olsun karşılayarak modelin temel unsurlarını koruma çabasına girmek olmuştur.⁹ Washington-Sonrası İttifak olarak da adlandırılan bu bakış açısı, bölüşüm sorunlarını arka plâna iten bir yaklaşımla yoksullukluk konusunu bu yeni yaklaşımın temel taşlarından biri olarak gündeme almakta önemli bir sakınca görmemiştir. Denilebilir ki, uluslararası gündemin belirlenmesinde başat bir rol oynayan bu kuruluşlar uluslararası ve ulusal düzeyde kendilerine ve neoliberal modele karşı yükselen tepkilerin de etkisiyle ve neoliberal politikalarından geri adım atılma olasılığının önünü tıkamak amacıyla sosyo-ekonomik sorunlara eğilmek zorunda kalmışlardır. Bunu yaparken de, neoliberal modelle en kolay uyuşabileceğini ve bütünlenebileceğini düşündükleri yoksulluk konusunda karar kılmışlardır.

Bu yaklaşımlarının doğal bir uzantısı olarak, uluslararası finans kuruluşlarının yoksullukla mücadele için büyümeyi ön plana çıkarırken gelir dağılımı konusundan hemen hiç söz etmedikleri görülmektedir. Oysa, dünyada

eşitsizliklerin çok yüksek bir düzeyde olduğu ve uzun dönemde artma eğilimi içinde olduğu bilinmektedir. Örneğin, dünyadaki en zengin ülke ile en yoksul ülke arasındaki ortalama gelir düzeyi farklılığı 19. yüzyılın sonunda 9:1 iken bu oran 1960 yılında yaklaşık 30:1'e, ve günümüzde ise 60:1'e yükselmiştir. Dünyadaki eşitsizliğin, gelir dağılımının en eşitsiz olduğu iki ülke olan Brezilya ve Güney Afrika'dan dahi daha eşitsiz olduğu bilinmektedir.¹⁰ Dünya Bankası verilerine dayanılarak yapılan hesaplamalar küreselleşmenin de etkisiyle dünyada gelir dağılımının giderek bozulduğunu, bu süreçte teknolojik değişim ve finansal liberasyonun başat bir rol oynadığını ve özellikle Çin ve Hindistan gibi büyük ülkelerde artmakta olan gelir eşitsizliklerinin yoksulluk açısından da olumsuz gelişmelere yol açtığını göstermektedir. 1988-93 döneminde, örneğin, dünya gelir dağılımındaki eşitsizliklerin göstergesi olarak Gini katsayısı % 6'lık bir artış göstermiş, dünya nüfusunun en zengin % 10'unu oluşturan kesimin toplam gelirden aldığı pay % 8.3 oranında artarken en yoksul yüzde onluk kesimin payı % 27.3 oranında düşmüştür.¹¹ Bunun gibi, yine Dünya Bankası verileri kullanılarak yapılan bir başka çalışma da, gerek fiziki gerekse beşeri kaynakların dağılımının toplam büyüme ve yoksulluk düzeyini belirleyen-önemli bir unsur olduğunu göstermiştir.¹²

Bu bulgular karşısında dahi neoliberal modelin ve onun başlıca savunucuları konumundaki uluslararası kuruluşların mülkiyet ve bölüşüm ilişkilerini sorgulama konusunda gösterdikleri isteksizlik, yoksulluk konusundaki yaklaşımlarının iyi niyetten olduğu kadar bilimsel tutarlılıktan da uzak olduğunu göstermektedir. Yoksulluğun ana gündem maddelerinden birini oluşturduğu bir dönemde bu kuruluşların ülkeden ülkeye dış yardımların çok düşük bir düzeyde kalmasına¹³ ve başta ABD olmak üzere kimi gelişmiş ülkelerin aktif olarak da katıldıkları savaşlarda yitip giden kaynaklar karşısında sessizliklerini korumaları bu değerlendirmelerimizi güçlendirici niteliktedir. Krizle karşı karşıya kalan ülkelere açılan IMF kredileri söz konusu olduğunda gelişmiş ülkelerde vergi ödeyenlerin olası tepkilerini değerlendirmelerine katmaktan çekinmeyen bu kuruluşların sanayileşmiş ülkelerin dış yardım ve askerî harcamaları sözkonusu olduğunda sessiz kalmaları, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke çıkarlarına eşit uzaklıkta olmamalarının doğal bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Bu günlerde şeffaflık, demokrasi, yönetim kavramlarının bayraktarlığını yapmaya yeltenen bu kuruluşların, bölüşüm sorunlarını dikkate almak durumunda kaldıklarında ise akla hayale gelmeyecek yöntemlere başvurdukları görülmüştür. Örneğin, ana temasını yoksulluk konusunun oluşturduğu Dünya Bankası'nın 2000/2001 Dünya Kalkınma Raporu'nun ilk taslaklarında gelir dağılımı ve mülkiyet ilişkilerinin ön plana çıkarılmasına ABD Hazine Bakanlığı'nın gösterdiği tepki karşısında taslağı hazırlayan heyetin başkanının istifası etmek zorunda bırakılması ve bu süreçte raporun içeriğinin, redaksiyonunun bu tepkiye uyum sağlayacak

şekilde yapılarak değiştirilmesi açıkça ve ibret verici bir biçimde belgelenmiştir.¹⁴

Bu kuruluşların yoksulluk konusundaki iyi niyetlerini sorgulamamızı haklı kılan ve hatta yoksulluk konusunu neoliberal modelin daha da yaygınlaşması ve derinleşmesi amacıyla bir gerekçe olarak kullandıklarını doğrulayan başka işaretler de vardır. Çeşitli ülkelerin deneyimlerini birlikte değerlendiren çalışmalar, genellikle IMF programı uygulayan ülkelerde gelir dağılımının bozulduğu ve büyümenin olumsuz yönde etkilendiği sonucuna varmıştır.¹⁵ Bu yöndeki ilk işaret, Türkiye'nin yaşadığı son ekonomik kriz sırasında derinleşen sosyo-ekonomik sorunlara karşın IMF ile bu dönemde yapılan anlaşmada yoksulluk konusuna karşı sergilenen genel duyarsızlık¹⁶ ve faiz dışı fazla yaratılması üzerindeki vurgunun yoksullukla yakından ilişkili olan sağlık ve eğitim harcamaları üzerindeki olası etkilerinin dikkate alınmamış olmasıdır. Ayrıca, yoksulluk konusu bu kuruluşların özellikle tarım ve işgücü piyasalarına yönelik liberalleşme telkin ve zorlamalarının temel gerekçelerinden birini oluşturmuştur. Tarım kesiminde destekleme alımları yerine doğrudan gelir desteği uygulamasına geçilmesi ve sosyal güvenlik reformu ve kamu istihdamının azaltılması gibi konulardaki temel tutum ve davranışlar yoksulları koruma kisvesi altında daha ziyade ekonomik liberalleşmeye yeni mevziler kazandırmaya yönelik olmuştur. Bu politikaların Türkiye'ye yönelik kapsamlı bilimsel araştırmalara ve verilere dayandırılmadan tasarlanıp uygulamaya konmuş olması bu gözlemimizi doğrular niteliktedir.

Yoksullukla Mücadele ve Neoliberal Model: Yoksullukla ilgili göstergelerin, neoliberal iktisat politikalarının derin bir küreselleşme söylemi içinde bütün dünyaya hızla yayıldığı son çeyrek yüzyılda genelde daha da kötüleştiği görülmektedir. Oysa bu politikaların uygulamaya konma gerekçeleri arasında bir önceki dönemde uygulanan devlet önderliğinde hızlı sanayileşmeye dayalı politikaların yoksulluk ve bölüşüm konularını gözardı ettikleri ve bu konularda yeterli bir başarı sağlayamadıkları doğrultusundaki değerlendirmeler önemli bir yer tutmaktaydı. Neoliberal politikaların yoksulluk konusunda köklü bir başarı sağlayamamış olmasının ardında birkaç temel unsur yatmaktadır. Bunlar arasında bu dönemde büyümenin hız ve süreklilik kazanamamış olması ön plana çıkmaktadır. Yoksulluğun en yoğun olduğu bölgelerin aynı zamanda büyümenin en yavaş ve istikrarsız olduğu yerler olması asla bir raslantı değildir.

Yoksulluk konusunun büyüme yanında gelir dağılımıyla da yakından ilişkili olmasına ve gelir dağılımının daha eşitlikçi bir yapıya kavuşturulmasının büyümeyi de olumlu yönde etkilediğine ilişkin belirlemelerin yaygınlık kazanmasına karşın neoliberal yaklaşımın bölüşüm sorunlarını arka plana ittiği ve gelir ve servet dağılımı konularını yoksullukla ilişkilendirme konusunda son derece isteksiz olduğu görülmektedir. Oysa, toplam eşitsizlik düzeyindeki küçük bir değişikliğin

dahi yoksulluk düzeyinde kayda değer bir etki yaratabildiği gözlemcilerin üzerinde birleştikleri bir noktadır.¹⁷

Küreselleşme ve Yoksulluk: İçinde bulunduğumuz neoliberal dönem birkaç açıdan yoksulluğun küreselleştiğini göstermektedir. Birincisi, yoksulluk, neoliberal söylemin önde gelen kuruluşları tarafından küresel bir sorun olarak tanımlanmakta ve uluslararası bir yoksulluk çizgisi esasına göre yoksulluk oranı hesaplanarak yoksulların profili küresel düzlemde belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu kuruluşlar, bunun da ötesinde yoksullukla mücadele için önerdikleri önlemlerin bütün ülkelerde geçerli olacağını ileri sürmekte istikrar ve yapısal uyum programlarında olduğu gibi aynı yoksullukla mücadele önlemlerinin her yerde ve her zaman geçerli olduğu görüşünü savunmaktadır.

Diğer bazı gözlemciler ise, son yirmi, yirmibeş yılda bütün dünyaya yayılan neoliberal politikaların ivme kazandırdığı küreselleşme sürecinin yoksulluğun artmasında önemli bir rol oynadığını öne sürmektedir. Bu gözlemciler, bu süreçte devletin rolünün azaltılması, serbest piyasaların hakimiyeti, finansal liberasyon, hızlı teknolojik değişim gibi gelişmeleri yoksulluğun yaygınlaşmasıyla ilişkilendirmekte ve dünyanın değişik yerlerinde geniş kitlelerin bu sürecin olumlu etkilerinden yararlanamadıklarına ve hızla marjinalleştiklerine dikkat çekmektedir. Gelişmekte olan ülkeler uluslararası kuruluşlarla yaptıkları anlaşmalar yoluyla hızla neoliberal küreselleşme sürecinin içine çekilirken sanayileşmiş ülkelerin dış ticaretle özellikle gelişmekte olan ülkelerin ihraç ürünlerine yönelik korumacı eğilimlerini ve tarımsal desteklerini sürdürmeleri bu sürecin büyük ölçüde uluslararası güçler dengesinin bir yansıması olduğunu ve gelişmekte olan ülkeler aleyhine işlediğini göstermektedir. Gerek parasal gerekse fiziksel sermayenin akışkanlığının sağlandığı neoliberal küresel düzende niteliksiz emeğin akışkanlığı üzerindeki engellerin etkisini koruması bu dengesi ve adaletsiz işleyişin ülke grupları açısından bir başka örneğini oluşturmaktadır. Yüksek nitelikli emek üzerindeki engellerin ise niteliksiz emekle kıyaslanmayacak kadar düşük olması ve beyin göçü olarak adlandırılan bu yolla gelişmiş ülkelere doğru bir başka kaynak aktarımı yolunun açılmış olması güçler dengesine ve çıkara dayalı bu tek yönlü işleyişi daha da belirgin bir biçimde ortaya koymaktadır. Birinci Dünya Savaşı öncesindeki 25 yılda dünya nüfusunun %10'u ülkeler arası göçe konu olmuşken son 25 yılda bu oranın ancak % 2 düzeyinde gerçekleşmiş olması¹⁸ uluslararası göçlerin dünya gelir dağılımı üzerindeki olumlu etkilerinin çok büyük ölçüde azalmasına yol açarken, beyin göçü olgusu dikkate alındığında göçlerin gelir dağılımı üzerindeki toplam etkisinin olumsuz dönüşme olasılığını gündeme getirmektedir.¹⁹ Farklı bir düzlemde, küreselleşme süreci artan iletişim olanakları yoluyla dünyanın değişik yerlerindeki yoksulluk ortamlarından uluslararası kamuoyunun haberdar olmasını sağlamakta, yoksulluğun ortaya çıkış nedenleri, derecesi, etkileri ve alınan önlemlerin başarı derecesi hakkında ayrıntılı olarak bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır.

Öte yandan, yoksulluğun bu yollarla küreselleşmesine koşut olarak, bu süreçten yararlanabilen belirli kesimler için çok daha yüksek bir yaşam standartı anlamına gelen küreselleşme olgusunun yoksulluk sorununa bir çözüm getirmek şöyle dursun yoksul insan sayısının daha da artmasına yol açması ve çok daha önemli olarak konuya karşı söylem düzeyinde güçlü ancak uygulamada son derece duyarsız kalması küreselleşme kavramının giderek yoksullaşması anlamına gelmektedir. Bu da küreselleşme kavramının kavrayıcı ve bütünleştirici değil, tersine kitlesel olarak belirli kesimleri dışlayıcı, marjinalleştirici özellikler taşıdığı yolundaki kaygıları artırmaktadır.

Yoksullukla Mücadele için Gerekli Unsurlar: Bugünkü hakim neoliberal modelin yoksullukla etkili mücadele için yeterli bir çerçeve oluşturmadığı açıkça ortadadır. Bu model, gerek ulusal gerekse uluslararası düzlemlerde eşitlikçi büyümenin önünü tıkayan adaletsiz güçler dengesini sorgulamaktan özenle kaçınmakta ve özellikle yoksullukla mücadelenin en temel önkoşullarını oluşturan hızlı ve sürekli büyüme ile eşitlikçi bir servet/gelir dağılımı konusunda yetersiz kalmaktadır.

Yoksulluk, dünyanın değişik bölgeleri, ülkeleri, ülkeler içinde farklı bölgeleri, kentleri, onların içinde değişik yerleşim yerlerini ve hatta tek bir hanehalkının değişik bireylerini farklı derecede ve biçimde etkileyen karmaşık bir olgudur. Bu açıdan bakıldığında bir doğal afetinde olduğu gibi ancak bu olgudan en çok ve doğrudan etkilenenler tarafından tümüyle anlaşılabilir ve algılanabilir. Ancak doğal afetlerdeki gibi, bundan en çok etkilenenler bunun olumsuz etkilerinden kurtulma olanaklarına en az sahip olanlardır. Bu nedenle yoksulluk konusuna kısa sürede çözüm bulunmak isteniyorsa yoksul olmayan kesimlerin yoksullukla mücadele amacı etrafında güçbirliği yapmaları gerekir. Bu güçbirliği gerek ulusal gerekse uluslararası alanda önemli adımların atılmasını gerektirmektedir. Ancak ulusal ve uluslararası düzlemlerdeki eşitsiz güçler dengesi bu tür bir güçbirliğinin kendiliğinden oluşmasının karşısındaki en temel engeldir. Bu durum, yoksulluğun özellikle sanayi devriminden bu yana kalıcı bir çözüme kavuşturulamamış bir sorun olarak gelişmiş ülkelerde dahi gündemde kalmış olmasından da anlaşılmaktadır. Bugün de, gelişmiş ülkelerin dış yardım konusundaki isteksizlikleri ve son Cancun zirvesindeki tutumları küresel yoksulluğun azaltılması konusundaki duyarsızlıklarının kısa dönemde değişmeyeceğine işaret etmektedir.

Bu karamsar tablo kendi içinde kimi olumlu unsurlar da taşımaktadır. Örneğin, yoksulluğun çok yüksek boyutlara ulaştığı Hindistan'da bazı eyaletlerin yoksullukla mücadele konusunda diğerleriyle kıyaslanamayacak derecede başarılı olmuş olmaları yolların tamamen tıkanmadığını göstermektedir. Bunun gibi başta Doğu ve Güney Doğu Asya ülkeleri olmak üzere çeşitli ülkelerin deneyimleri sanayileşmeye ve istihdama dayalı büyümenin, büyüme sürecinin başlangıcında toprak reformu gibi yeniden dağıtım politikalarının ve sağlık ve eğitim alanlarındaki atılımların yoksullukla mücadele açısından etkili sonuçlar doğurabildiğini göstermektedir.

Uluslararası düzlemde de, neoliberal politikaların uygulamadaki başarısızlıkları sonucunda bu politikaların giderek daha köklü bir şekilde sorgulanmaya başlanması, son yıllarda bu süreçte, belki beklenmedik bir biçimde, neoliberal gündemi belirleyen kesimlerin içinden de kimi etkili temsilcilerinin katılmaya başlaması²⁰ yoksullukla mücadele açısından da daha umut verici gelişmelerin bir habercisi olabilir.

Gelir dağılımındaki hızlı bozulmanın 1870-1913 döneminde yaşanan ilk küreselleşme dalgasının sona ermesinde önemli bir rol oynamış olması²¹ ve bu süreçte piyasaların artan hakimiyeti karşısında bunun zararlı etkilerinden korunmayı amaçlayan bir hareketin başlamış olması²² bugünkü küreselleşme dalgasını körükleyen ülke ve kuruluşların şimdiden filizlenmeye başlayan küreselleşme karşıtı hareketlerden de etkilenerek yoksulluk ve daha genel anlamda bölüşüm sorunlarına karşı duyarlılıklarını azaltıcı yönde etkili olabilir. Öte yandan, bugünün gelişmiş ülkelerinin gelişmekte olan ülkelere kıyasla yoksulluk sorununun çözümü konusunda da çok daha uzun bir yol katetmiş olmaları çözüm yollarının yoksulların siyasal bir güç olarak ağırlıklarını koyabilecekleri demokratikleşmeden geçmek zorunda olduğuna işaret etmektedir. Bunun yanında, herkes için, her zaman, her derde deva neoliberal reçeteler yerine yoksullukla mücadele politikalarının oluşturulmasında ülke koşullarının ön plana çıkarılması birçok tanımında "sosyal olarak kabul edilen düzey" ibaresinin yer aldığı yoksulluk konusunda özellikle büyük bir gerekliliktir.²³

3) Sonuç

Yoksulluğun, özellikle sanayi devriminden beri insanlığı etkileyen en önemli sorunlardan birisi olduğu noktasından hareketle bugün yaşanan yoksulluğu tümüyle neoliberal ekonomi politikalarına ve daha geniş anlamda son çeyrek yüzyılda hızlanan küreselleşme sürecine yüklemek gerçekçi bir yaklaşım olamaz. Öte yandan, birinci küreselleşme dalgasında olduğu gibi hâlen yaşanmakta olan küreselleşme sürecinin de dünyanın birçok köşesinde yoksulluğun artmasına ve bölüşüm sorunlarının ağırlaşmasına katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır. Daha da önemlisi, bu sorunun gündemde söylem düzeyinde önemli bir yer tutmasına karşın köklü bir çözüme kavuşturulması konusunda dikkate değer bir işaretin henüz ortaya çıkmadığı görülmektedir. Günde bir dolar esasına göre belirlenen yoksulluk oranını 2015 yılına kadar 1990 düzeyinin yarısına düşürmeyi amaçlayan Milenyum Hedefleri'nin dahi gerçekleştirilemeyeceği bugünden anlaşılmış bulunmaktadır.²⁴

Bu durumda ulusal ve uluslararası siyasal engeller zorlanarak sağlanabilecek hızlı, sürekli ve eşitlikçi bir büyümenin yoksulluğun azaltılması konusunda en etkili yol olduğu söylenebilir. Bu hedefin kısa sürede gerçekleştirilmesinin mevcut güçlükleri karşısında kısa dönemde bu konuda başarı, yoksullukla mücadele yanlısı kesimlerin karar alıcılar üzerinde ulusal ve ulusal düzeyde bu yönde baskı yapmalarına, her iki düzlemde yoksullukla

mücadele yanlısı bir siyasal iradenin oluşmasına ve yoksul kesimlerin yaşam düzeylerinin yükseltilmesi için, koparılabilir kaynakların küçüklüğü karşısında ümitsizliğe kapılmadan ve yılmadan çaba sarfetmelerine bağlı olacaktır.

DİPNOTLAR

¹ Bkz. <http://www.globalissues.org/TradeRelated/Facts.asp>.

² Yoksulluk tanım ve ölçümlerine ilişkin bir değerlendirme için bkz. Şenses (2001) ve Kanbur ve Squire (2001).

³ Dünya Bankası tahminlerine dayanan bu rakam çok yakın bir geçmişte çok ciddi bir eleştiriyle karşı karşıya kalmıştır. Bu rakamların yetersiz bir veri bazından türetildiğine işaret edildikten sonra hesaplama yönteminin ciddi sakıncaları belirlenmiş ve Dünya Bankası'nın gerek 1990 gerekse 2000-2001 Dünya Kalkınma Raporları'ndaki verilerin anlamsız ve güvenilmez olduğuna ve gelir esasına dayalı yoksulluk oranını olduğundan küçük gösterdiğine dikkat çekmektedir. Bkz. Reddy ve Pogge (2003).

⁴ Bkz. World Bank (2000:280-81).

⁵ Bkz. <http://www.globalissues.org/TradeRelated/Facts.asp>.

⁶ Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan'ın 17 Ekim 2000 tarihindeki konuşmasında belirttiği gibi "Dünya Nüfusunun yarısına yakın bir kısmı günde 2 dolardan az bir gelire sahiptir, ancak bu istatistik bile dünyadaki yoksul insanların günlük yazgısını oluşturan küçük düşme, güçsüzlük ve vahşi güçlükleri yansıtmaktan uzaktır. Bkz. <http://www.globalissues.org/TradeRelated/Facts.asp>.

⁷ Ayrıntı için bkz. Şenses (2001).

⁸ Bu konuda ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Şenses (2001).

⁹ Bu bağlamda Dünya Bankası Başkanı'nın 1998 yılındaki şu sözleri çok anlamlıdır. "Daha fazla eşitlik ve sosyal adalet sağlayamazsak, siyasal istikrar sağlanamaz, siyasal istikrar sağlanmadan da finansal paketlere ne kadar para konursa konsun finansal istikrar sağlanamaz." Bkz. Munck (2003: 501).

¹⁰ Bkz. Birdsall (2002:4).

¹¹ Bkz. Gaiha (2003: 75).

¹² Birdsall (2002: 5), dünyadaki eşitsizlik düzeyinin çok yüksek boyutlarda olduğunu kabullenmekle birlikte Çin ve Hindistan gibi büyük nüfusa sahip iki ülkede gözlenen

hızlı büyümenin etkisiyle eşitsizlik artışının son 20 yılda yavaşladığını ileri sürmektedir.

¹³ Sanayileşmiş ülkelerin 1990-2000 döneminde sağladıkları dış yardımlar (GSYİH'larının oranı olarak) % 0.33'ten % 0.22'ye düşmüştür. Bkz. Fischer (2003: 20).

¹⁴ Bkz. Wade (2001).

¹⁵ Bkz., örneğin, Vreeland (2002: 131-33). Vreeland bu değerlendirmesinde IMF programlarının büyüme üzerindeki etkisinin nötr olduğu sonucuna ulaşan çalışmalara da işaret etmektedir.

¹⁶ Bkz. Şenses (2003).

¹⁷ Bu konuda ayrıntı için bkz örneğin, Kanbur and Squire (2001:193) ve Şenses (2003).

¹⁸ Bkz. Birdsall (2002: 11).

¹⁹ Hindistan'dan ABD'ye beyin göçü sonucunda yıllık kaybının 2 milyar doları bulunduğu ve bunun Hindistan'ın bütün kaynaklardan sağladığı dış yardım miktarına eşit olduğu ifade edilmektedir. Bkz. Birdsall (2003: 9).

²⁰ Bu konuda ayrıntı için bkz. Öniş ve Şenses (2003).

²¹ Bkz. Williamson (1997).

²² Karl Polanyi'ye atfen, bu nokta için bkz. Munck (2003:499).

²³ 2003 yılı sonlarında Dünya Bankası Baş Ekonomisti görevine atanan Francois Bourguignon yoksullukla mücadelede ülke koşullarının dikkate alınması gerektiğine ve yoksullukla mücadele konusunda gelir dağılımı ve eşitsizliğin önemine işaret etmekte ve neoliberal küreselleşmenin dünyanın bazı bölgelerinde eşitsizlikleri körüklediğini ve gelişme için devlet müdahalesinin gerekliliğini kabullenmektedir.. Bkz.<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0,,contentMDK:20137597~menuPK:34459~pagePK:64003015~piPK:64003012~theSitePK:4607,00.html>. Bunun ne ölçüde uygulamaya yansıtacağını bugünden kestirmek güçtür.

²⁴ Bkz. Gaiha (2003).

KAYNAKLAR

Birdsall, Nancy (2002), Asymmetric Globalization: Global Markets Require Good Global Politics, Working

Paper No. 12, Center for Global Development, Washington, D.C.

Fischer, Stanley (2003), "Globalization and its Challenges", Richard T. Ely Lecture, American Economic Association, Papers and Proceedings, Mayıs, s.1-38.

Gaiha, Raghav (2003).Are Millennium Goals of Poverty Reduction Useful? Oxford Development Studies, 31, No.1, s.59-84.

Kanbur Ravi ve Squire, Lyn, The Evolution of Thinking about Poverty: Exploring the Interactions, G.M. Meier ve J.E. Stiglitz (2001), Frontiers of Development Economics, Oxford University Press, Oxford içinde, s. 183-222.

Munck, Ronald (2003), Neoliberalism, Necessitarianism and Alternatives in Latin America: There is no Alternative (TINA)?, Third World Quarterly, 24, No.3, s.495-511.

Öniş, Ziya ve Şenses, Fikret (2003). "Rethinking the Emerging Post-Washington Consensus: A Critical Appraisal", Middle East Technical University, Economic Research Center, Working Paper, 03-09.

Reddy, Sanjay G. ve Pogge, Thomas W. (2003), "How not to Count the Poor", <http://www.columbia.edu/~sr793/count.pdf>

Şenses, Fikret (2001), Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk, İstanbul: İletişim.

Şenses, Fikret (2003), "Yoksullukla Mücadelenin Neresindeyiz? Gözlem ve Öneriler", A.H.Köse, F.Şenses, E.Yeldan (der), İktisat Üzerine Yazılar I Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar, İletişim Yayınları, İstanbul, içinde, s. 319-56.

Vreeland, James Raymond (2002), The Effect of IMF Programs on Labor, World Development, 30, No.1, 121-139.

Wade, Robert H.(2001) Making the World Development Report 2000: Attacking Poverty, World Development, 29, (8), s.1435-1441.

Williamson, Jeffrey (1997), Globalization and Inequality, Past and Present, The World Bank Research Observer, 12, 2, s. 117-35.

World Bank (2000), World Development Report, 2000-2001 World Bank: Washington D.C.